

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Олександр Васильович РОМАСЄВ,

*докторант відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0000-8052-1719>*

Встановлення воєнного стану суттєво змінює функціонування усіх суспільних і державних інституцій, що всерйоз впливає на провадження принципів кримінального процесу. Однією з ключових особливостей сучасного кримінального судочинства є принцип змагальності сторін, що гарантує рівні права та створює умови для справедливого суду. Однак, під умовами воєнного стану цей принцип потребує перегляду та значних обмежень.

Принцип змагальності сторін відіграє важливу роль у системі кримінального процесу, забезпечуючи реалізацію права на справедливий судовий розгляд. Суть цього принципу полягає у тому, що обвинувачення і захист мають рівні можливості відстоювати свої позиції, подавати докази, доводити їхню допустимість та спростовувати доводи опонента. У свою чергу, суд як неупереджений арбітр покликаний створити умови для реалізації цих прав та об'єктивно оцінити подані сторонами докази. Змагальність гарантує дотримання балансу інтересів та прозорість процесу, що є невід'ємними складовими справедливого правосуддя.

Нормативно-правовою основою принципу змагальності сторін в Україні є Конституція та Кримінально-процесуальний кодекс, які визначають рівність процесуальних прав учасників судового провадження. Обидві сторони — обвинувачення та захист — наділені однаковими можливостями щодо ініціювання дослідження доказів, виклику свідків, подання клопотань та участі в судових дебатах. Водночас цей принцип забезпечується не лише законодавчими нормами, а й безпосередньою практикою його застосування, де ключовим фактором є неупередженість суду та його здатність забезпечити дотримання рівноправності сторін[1]. У міжнародному праві змагальність сторін є однією з основоположних гарантій правосуддя та закріплена в низці документів, зокрема в Європейській конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини. Відповідно до міжнародних стандартів, кожна сторона має право на достатній час і можливість для підготовки своєї позиції та реалізації права на захист у справедливих і рівних умовах.

У період воєнного стану реалізація цього принципу опиняється під загрозою через зміни, які вносяться до функціонування судової системи

та процесуальних процедур. З одного боку, державні органи зобов'язані забезпечити безпеку населення та стабільність правопорядку, що часто супроводжується необхідністю запровадження певних обмежень. З іншого боку, ці обмеження можуть негативно вплинути на права сторін, зокрема на можливість своєчасного подання доказів, доступу до правової допомоги та повноцінної участі у судовому процесі. Однією з головних загроз для змагальності у таких умовах є нерівність можливостей сторін. Органи обвинувачення, як правило, продовжують функціонувати у звичному режимі, тоді як сторона захисту стикається з обмеженнями через мобілізацію адвокатів, складність доступу до матеріалів справи та обмеження у пересуванні під час воєнних дій. Ці фактори можуть призвести до ситуації, коли обвинувачення має перевагу у процесі доказування, тоді як захист втрачає можливість ефективно спростувати висунуті доводи. Крім того, воєнний стан часто супроводжується введенням закритих судових засідань, що обмежує прозорість процесу та ускладнює можливість контролю за дотриманням прав сторін. Принцип гласності, який є пов'язаним із змагальністю, фактично зводиться нанівець, а це підриває довіру до судового розгляду[2]. Такі обмеження виправдані з міркувань безпеки, однак вони повинні бути тимчасовими та максимально збалансованими з правами учасників процесу. Проблема збереження змагальності у період воєнного стану вимагає додаткових зусиль як з боку законодавця, так і з боку судової влади. Важливо впроваджувати гнучкі механізми, які дозволять сторонам повноцінно реалізувати свої права навіть за умов обмежень. Одним із можливих рішень є активне використання технологій дистанційного судочинства, що може забезпечити доступ до правосуддя для усіх учасників процесу.

На нашу думку, змагальність сторін є основоположною засадою кримінального процесу, яка гарантує справедливість судового розгляду та рівність можливостей сторін у відстоюванні своїх позицій. У період воєнного стану реалізація цього принципу стикається з численними викликами, пов'язаними з обмеженнями та нерівністю можливостей сторін. Однак дотримання балансу між безпекою та захистом прав осіб є необхідною умовою для збереження принципу змагальності як гарантії правосуддя навіть у надзвичайних умовах.

Введення воєнного стану в Україні є вимушеним кроком держави для забезпечення національної безпеки та громадського порядку в умовах збройного конфлікту. Однак такий правовий режим неминує впливає на функціонування судової системи та реалізацію базових принципів кримінального процесу, зокрема принципу змагальності сторін. Цей принцип, який передбачає рівні можливості для обвинувачення та захисту у відстоюванні своїх позицій перед судом, опиняється під загрозою через специфічні обставини воєнного стану, що вимагають перегляду звичних механізмів здійснення правосуддя. Однією з основних проблем є обмеження доступу до правосуддя. В умовах воєнних дій значна частина населення вимушена евакуюватися з

територій активних бойових дій, що ускладнює їх участь у процесуальних діях. Руйнування інфраструктури, перебої у роботі судів та неможливість фізичної присутності сторін на судових засіданнях призводять до порушення процесуальних строків і фактичного позбавлення сторони можливості реалізувати свої права. Захист опиняється у складнішому становищі, оскільки втрачає змогу своєчасно подавати клопотання, представляти докази та забезпечувати ефективний захист своїх підзахисних[3]. Не менш важливою є проблема доказування, яка є ключовою складовою змагальності. У період воєнного стану збір доказів для сторони захисту значно ускладнюється через обмежений доступ до місць подій, труднощі у спілкуванні зі свідками та отриманні необхідних документів. Водночас органи обвинувачення часто продовжують здійснювати свої функції у спрощеному режимі, що може призвести до дисбалансу в можливостях сторін під час доказування. Такі умови створюють нерівність та загрожують об'єктивності судового розгляду.

Особливу увагу слід приділити обмеженню гласності судового процесу, яке стає поширеним явищем у період воєнного стану. Закриті судові засідання можуть проводитися для збереження державної таємниці або забезпечення безпеки учасників процесу. Водночас обмеження прозорості судового розгляду створює ризик для справедливості процесу та може формувати підґрунтя для необ'єктивності. За таких умов сторона захисту може бути позбавлена можливості ефективно контролювати дотримання прав та законності процедур. Серйозним викликом є також проблема з представництвом сторони захисту. У період мобілізації частина адвокатів не може виконувати свої професійні обов'язки через службу в лавах Збройних Сил України або інші обставини, що обмежують їх діяльність. Відсутність належного представництва порушує право на захист і призводить до ситуації, коли обвинувачений опиняється у нерівних умовах порівняно з обвинуваченням. Натомість держава зобов'язана вживати заходів для забезпечення доступу до правової допомоги навіть за складних умов воєнного стану. Зазначені обставини свідчать про об'єктивний відхід від класичних стандартів реалізації принципу змагальності сторін у кримінальному процесі. Виникає необхідність у пошуку нових підходів для забезпечення балансу інтересів держави та прав учасників процесу. Одним із можливих рішень є широке впровадження цифрових технологій у судовій системі, зокрема проведення дистанційних судових засідань, що дозволяє сторонам брати участь у процесі незалежно від фізичного місцезнаходження. Крім того, важливо забезпечити належний контроль за дотриманням прав сторони захисту та мінімізувати обмеження, які можуть призвести до порушення справедливості судового розгляду.

Ми дотримуємося позиції, що воєнний стан створює численні виклики для реалізації принципу змагальності сторін у кримінальному процесі, що обумовлені обмеженням доступу до правосуддя,

ускладненням доказування, відсутністю належного захисту та обмеженням гласності. Попри надзвичайний характер воєнного стану, держава повинна вживати заходів для збереження ключових засад правосуддя, що є основою забезпечення прав і свобод громадян навіть у критичних умовах.

Отже, період воєнного стану є складним випробуванням для системи правосуддя, оскільки баланс між державними інтересами та правами учасників процесу стає особливо вразливим. Принцип змагальності сторін, як одна з фундаментальних засад кримінального процесу, зазнає значних викликів у контексті обмежень, що впроваджуються для захисту національної безпеки. Збереження цього принципу вимагає впровадження адаптивних механізмів: забезпечення дистанційного доступу до правосуддя, мінімізації обмежень для сторони захисту та підвищення прозорості процесів навіть в умовах закритих засідань. Лише за умови системного підходу до вирішення цих проблем можна гарантувати дотримання принципу змагальності та справедливості правосуддя під час воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Барабаш Г.С. Розширення системи засобів захисної діяльності як шлях до реалізації засади змагальності у досудовому провадженні. *Інноваційні наукові дослідження: правовий, економічний та соціальний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро. ДДУВС. 2024. С. 23-26*
2. Крамаренко Ю. М. Змагальність у судочинстві: спосіб об'єктивного встановлення фактів та обставин чи гра на спритність. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро. ДДУВС. 2022. С. 199-203*
3. Маковій В.А. Судова експертиза у площині реалізації права на справедливий суд. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 3 (118). С. 192-200*